

Oost-Berlijn, Brandenburger Tor, deel van de Muur, 1961 (© Bundesbildstelle Bonn)

Vijftien jaar geleden viel de Berlijnse muur.
Verslag van het debat 'De ware aard van de DDR',
Amsterdam, 9 november 2004

Almut Sommer, voorzitter en Michèle Jacobs,
bestuurslid Historisch Platform Amsterdam

Op 9 november 2004 was het vijftien jaar geleden dat de Muur viel in Berlijn. Een moment om bij stil te staan en terug te kijken naar de maatschappelijke gevolgen die deze gebeurtenis meebracht. In de jaren 1990 werd de DDR veelal als 'onrechtstaat' gezien. De onderdrukking door deze staat kon op veel aandacht rekenen, ook in de geschiedschrijving. Voor het eerst konden historici zich baseren op Oost-Duitse archieven, ook van de Stasi. Maar sinds enige tijd is er bij vele Oost-Duitsers in de plaats van een principiële afwijzing van de oude DDR een gevoel van heimwee opgekomen. Zij herkennen zich in films als *Sonnenallee* en *Goodbye, Lenin!* waarin met nostalgie wordt gekeken naar het gewone leven van de DDR-burger. Bij de benadering van het DDR-verleden lijkt er dus sprake te zijn van een spanningsveld tussen de kijk van geschiedschrijvers enerzijds en die van vele voormalige DDR-burgers anderzijds. Kunnen de historici werkelijk "*bloss zeigen, wie es eigentlich gewesen*" (Leopold von Ranke)?

Op initiatief van het Historisch Platform, een Nederlandse netwerkorganisatie voor historici, het Duitsland Instituut Amsterdam en Felix Meritis (Europees Centrum voor Kunsten en Wetenschappen) werd hierover een debat georganiseerd in Amsterdam, onder leiding van Georgi Verbeeck (Universiteit van Maastricht). Met de Duitsers Manfred Wilke en Stefan Wolle (beiden van het Forschungsverband SED-Staat, Freie Universität Berlin) zaten niet alleen twee gedreven wetenschappers tegenover elkaar, maar ook een Oost- en een West-Duitsers, sprekend uit eigen ervaring. De

De bouw van de Berlijnse muur, 18 augustus 1961 (© United Press)

Nederlandse kijk op het DDR-verleden werd verwoord door Willem Melching (Universiteit Amsterdam), die net een publicatie over de DDR heeft afgerond, *Van het socialisme, de dingen die voorbijgaan. Een geschiedenis van de DDR 1945-2000*. In zijn inleidend referaat herinnerde hij eraan hoe de deling van Duitsland na de Tweede Wereldoorlog tot stand was gekomen en hoe de Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED) probeerde om te gaan met het nationaal-socialistische verleden. Hij beschreef hoe de SED de mythe creëerde van de communistische oppositie tegen het fascisme en zich op deze manier trachtte te profileren als enige legitieme erfgenaam van het Duitse antifascisme. De DDR was, uit het oogpunt van de partij, erfgenaam van al het goede in de Duitser, de BRD uiteraard erfgenaam van al het slechte. Stefan Wolle besteedde in zijn inleiding aandacht aan het alledaagse leven van de DDR-burgers. Aan de hand van de in Oost-Duitsland tegenwoordig veelgehoorde zin *“das hätte es in der DDR nicht gegeben”*, beschreef hij hoe sterk alle domeinen van het leven doordrongen waren van tegenstrijdigheden. Zo was elke DDR-burger bijvoorbeeld verzekerd van een werkplek. Maar in de praktijk was er geen sprake van recht op arbeid, wel van een plicht. De DDR controleerde haar burgers streng op het nakomen van deze en andere plichten en

paste corrigerende maatregelen toe bij onaangepast gedrag. Wolle wees ook op de verlamme werking van een uitdijend Stasi-apparaat. Opmerkelijk is wel dat er, naarmate het aantal medewerkers van de geheime dienst toenam, toch minder scherp werd opgetreden tegen de binnenlandse oppositie dan in de beginjaren van de DDR. Socioloog en historicus Manfred Wilke ging in zijn voordracht in op de reacties van de SED op de toenemende onrust in de herfst van 1989. Hij benadrukte het aandeel van de 'Republiekflüchtlinge' in de ineenstorting van het SED-regime. De SED moest capituleren voor de duizenden die met hun voeten stemden over de toekomst van hun land. In de aansluitende discussie differentieerde Wolle dit standpunt door te wijzen op de wel degelijk bestaande oppositionele kringen in de DDR, die vooral in de religieuze sfeer ontstonden. De kerken boden ruimte om problemen te bespreken en om te experimenteren met democratische processen. Volgens Wilke en Melching is er wel een sterk verschil tussen het denken en handelen van de oppositie in de DDR, in Polen en in het toenmalige Tsjecho-Slowakije. Daar streefde men duidelijk democratisering na; de DDR-oppositie was nog in de ban van utopistische socialistische ideeën. Wolle wees erop dat deze ideeën gevoed werden door linkse intellectuelen die in de BRD woonden. Ook daar leefde het idee dat de oorlog niet in de laatste plaats aan het kapitalisme te danken was. Volgens hem was er wel degelijk sprake van een streven naar democratisering. Zo werkte hij bijvoorbeeld in november 1989 zelf mee aan de oprichting van de Oost-Duitse sociaal-democratische partij. Een hereniging van Duitsland werd daar zelfs op dat moment nog onmogelijk geacht, mede omdat niemand zich kon voorstellen dat de Sovjet-Unie hiermee zou instemmen. Resumerend kwam Wolle tot de conclusie dat de DDR zonder enige steun van de bevolking nooit zolang had kunnen bestaan en dat de gedachte van een socialistische Duitse staat als alternatief voor het fascisme ertoe heeft bijgedragen dat de staat zolang overeind bleef.

Melching zag de geschiedenis van de DDR kort samengevat vooral als een voortdurende crisis waarvoor steeds weer naar oplossingen moest worden gezocht. Wilke zag net als Wolle de legitimatie van de DDR in het socialisme als antwoord op nationaal-socialisme en fascisme. Door de leuze 'Keine Gewalt' en het vreedzame verloop van de wekelijkse demonstraties in Leipzig eindigde het geweldsmonopolie van de SED en moest de eenheidspartij het mentale en ten slotte ook het economische failliet van haar politiek accepteren. Daarbij ziet hij het einde van partij en staat niet als een dwangmatig verloop van de geschiedenis maar als een gelukkige samenloop van omstandigheden.

Voor meer informatie over het Historisch Platform en zijn activiteiten zie www.historischplatform.nl, www.historischhuis.nl, of www.historischcafe.nl